

İBAHİLİK VE BATINİLİK

Prof. Dr. İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU

Tarihte gerçek İslâmiyetten sapmış bir çok ibahîler gelip geçmiştir. Bunların çeşitli kolları vardır. Al-Malatî'nin bahsettiği Şekkiyye, Ruhaniyye ve Abdekiyye gibi zındık fırkalar da ibahîdirler¹. Biz burada sadece bazı şüpheler ve vehimler neticesinde şaşırان ibahîlerden bahsedeceğiz. Gerçekte şüphe ve vehim neticesinde şaşırان ibahîler de pek çoktur. Fakat biz Gazzalî ve İbn al-Cevzî'ye dayanarak bunların başlıcalarını 6 bölüm halinde mütaalâ etmeyi düşünmekteyiz:

1- Bir kısım ibahîlere göre iyi ve kötü işler önceden kaderde takdir edilmiştir. Bazı insanların mesut olacağı ve bazılarının da bedbaht kalacağı önceden yazılmıştır. O halde mesut olacağım diye iyi amellerde bulunmak lüzumsuzdur. Yahut bedbahtlıktan kurtulacağım diye kötü hareketlerden kaçınmak mânasızdır. Çünkü kaderde ne yazılı ise o olacaktır.

2- Allah'a ve Âhiret'e imanı zayıf olanlar: Allah'ın ibadete ihtiyacı olmadığına ve günahlardan dolayı da gücenmeyeceğine inanırlardı. Onlara göre Allah indinde, bir kulun ibadet etmesi veya günah işlemesi aynı değeri taşır. Binaenaleyh insanların ibadât edeceğim diye kendilerini yormaları lüzumsuzdur.

3- Allah'ın rahmetine ve keremine güvenerek ibahata dalanlar. Bunlar madem ki Allah affedicidir, o halde arzu ve hevesimize göre hareket etmemizde bir mahzur yoktur, diyenlerdir.

4- Dördüncü fırkaya dahil olanlar, Şeriatî bir cihetten bilmiyenlerdir. Bunlar şeriatin şehvet, gazab ve riya gibi kötü sıfatların insandan tamamen atılmasını emrettiğini sanırlar. Bir müddet riyazetle meşgul olmalarına rağmen, bu gibi beşerî sıfatları yokedemeyince, "insanın beyhude yere kendini

1 Bak. al-Malatî, Kitab at-Tenbih va'r-Red ala Ehl al-Ehva Va'l-Bida, S. 73-74, 136, İstanbul 1936.

meşakkate atması mânâsızdır. Çünkü bu gibi sıfatları yoketmenin muhal olduğu tecrübemizle sabit oldu” derler.

5- Bazı kimseler bir müddet riyazetle meşgul olunca bir nevi sesler duyarlar ve hayaller görürler. Bunlar âdetleri hilâfına ibadet anında kendilerinde hasıl olan bu gibi halleri olgunluk mertebesi sanırlar. Artık Allah’a kavuştuklarına inanırlar ve “biz maksada eriştik, ibadet etmek ve günahattan sakınmak bu mertebeye erişmek için gerektir. Binaanaleyh bize günah işlemek ve namaz kılmamak zarar vermez” derler. Bunlar arzularına göre hareket eden ve kendi derecelerini peygamberlerin derecelerinden daha yüksek gören ibahîlerdir.

6- Altıncı fırkaya dahil olan ibahîler mutasavvıf iken yolunu şaşıranalardır. Sufilerin bir kısmı riyazetle nefislerini terbiye etmeğe çalışırlar, bir müddet inzivada kalırlar ve kalplerinden Allah korkusunu eksik etmezler. Bu hal neticesinde onlarda bir takım iyi haller ve keşifler doğar. Bir çok melekut sırlarına vakıf olurlar, nihayet keramet sahiplerinin derecelerine erişirler. Gayıptan haber verseler doğru çıkar, bir hastaya himmet etseler iyileşir ve bir düşmana gücenseler o düşman helak olur. Bunlar “biz daima huzur-u ilâhîyi müşahede etmekteyiz. Rükû ve sücûd’tan maksat gafil olan kalbi huzura getirmek ve Allah sözünü hatırlamaktır. Biz bir an dahi Allah’tan gafil değiliz. Bütün melekût’u apaçık görüyoruz. Melekler ve nebiler, cevherlerini güzel suretler halinde bize gösteriyorlar. Artık bizim ibadete ne ihtiyacımız vardır” derler².

İşte böylece özetlediğimiz ibahîler H. V nci yüzyılda Gazzalî zamanında bile faaliyet halinde idiler³. Zaman zaman türeyen ibahîlerin şerrinden Tanrı gerçek müslümanları korusun.

Batınlık: Kur’an ve hadislerin zahirî mânalarından başka batınî anlamlarının da bulunduğunu iddia eden fırkaya genel olarak Batıniyye denir⁴. Bu fırka hicrî ikinci yüzyılda türemiştir. Mezhebin kurucularının Meymun

2 Bak. İbn al-Cevzî, Telbis İblis, s. 389-395, Mısır 1340; Gazzalî, Hamakat Ehl al-İbaha, s. 8-16, München 1933; Gazzalî, Kimya-yı Saadet, c. 1. s. 56-60; Fedail al-Enam Min Resail Huccet al-İslâm, s. 72-74, İran 1333; Gazzalî’ye Göre İbahîlik, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. V, sayı 1-4, s. 165-172 Ankara 1958.

3 al-Gazzalî, Hamakat, s. 6.

4 Bak. as-Sam’anî, Kitab al-Ansab, var. 60 b, London 1912; aş-Şehrestanî, al-Milel, c. II, s. 29; al-Milel Va’n-Nihal, var. 75 b, Atıf Efendi K. No: 1373; Ahmed b. Yahya, Kitab al-Milel Va’n-Nihal, var. 8a-8b, D. T. C Fakültesi K. İsmail Saib kitabları No: 1/2463.

b. Deysan ile oğlu Abdullah b. Meymun al-Kaddah olduğunu, fırka ve tarih kitapları kaydetmektedir⁵. Meymun ve oğlu Abdullah, Ehvaz taraflarında ilkin Ali b. Ebi Talib'in kardeşi Ukeyl neslinden olduklarını iddia ettiler. Sonra da Muhammed b. İsmail b. Ca'fer as-Sadık b. Muhammed al-Bâkır b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Talib'in zürriyetinden geldiklerini ileri sürdüler. Bir çok cahil kimseleri kandırmağa muvaffak oldular.

Amaçları İslâm dinini yıkmak ve siyasî zaferler elde etmektir.

Hamdan b. al-Eş'as adındaki daî ve Karmatîler de Batınîlerdendir. Fatımîler Devleti'nin de genel olarak Batınîlerin fikirlerini benimsedikleri ma-lûmdur.

Fakat Batınîler sadece bunlardan ibaret değildir. Bunların çeşitli adları ve bölümleri vardır. Bu bölümler arasında az çok farklar mevcuttur. Bunlara Babek, Ebu Müslim, Mukanna, Maziyar gibi şahısların adlarına nisbetle Babekiyye, Ebu Müslimiyye, Mukannaiyye ve Maziyariyye adları da verilir. En tanınmış adları arasında Seb'iye, Muhammire, Hurremiyye, Hurremdiniyye, Fidaviyye, Haşşaşiyye, Sabbahiyye, Ta'limiyye ve İsmailiyye adları da yer alır⁶. Bu lâkablardan son beşi aşağı yukarı aynı özelliği taşıyan Batınîlerin adıdır. Bunlar gerçekte haram şeyleri helâl saydıkları için İbahîyye ve Allah'la Peygamberi inkâr ettikleri için zenadîka adlarını da almışlardır⁷.

Batınîlere İsmailiyye denmesinin sebebi İsmail b. Ca'fer as-Sadık'ın imametini inanmalarındır. Ancak İsmailiyye fırkasından ayrılan bir kısım Batınîler, babası hayatta iken öldüğü için İsmail'in imametini kabul etmekten vazgeçtiler. Onun yerine Muhammed b. İsmail'in imametini kabul ettiler. Bunlara Mübarekiyye de denir. Muhammed b. İsmail'in imametini kabul eden bu fırka ikiye ayrılır:

1- "Muhammed b. İsmail ölmemiştir. Bir gün arza dönüp adâleti gerçekleştirecektir" diyenler.

5 Bunlar ve Batınîliği yayan diğer kimseler hakkında bak: Siyasetname s. 215 vd. Tahran 1334; Bernard Lewis, Usul al-İsmailiyye, s. 133, Mısır; al-Bağdadî, al-Fark Beyn al-Fırak s. 169 vd. Mısır 1357; al-Fihrist, s. 278 vd; al-Muntazam, c. V, s. 118-119; al-Bağdadî, Usul ad-Din, s. 329-330, İstanbul 1928.

6 Bu lâkaplar hakkında bakınız: İbn al-Cevzi, al-Muntazam, c. V, s. 114, Haydarabad 1357; Telbis, s. 112; Tarih b. Haldun, c. V, s. 26, al-Kahire 1322; aş-Şehrestanî, al-Milel Va'n-Nihal, c. II, s. 29 Mısır 1317; ad-Deylemî, Kavaid, s. 36; Browne, Tarih al-Edeb, c. II, s. 242, Tahran 1333; al-Kalkaşendî, Subh al-A'şâ, c. XIII, s. 245; Razî, İtikadat, s. 78, al-Kahire 1938.

7 Bak. Deylemî, Kavaid Akaid Âl Muhammed, s. 36-37, Mısır 1950.

2- "Muhammed b. İsmail ölmüştür. İmamet onun evlâdından ve neslinden olan gizli ve açık imamlara intikal etmiştir; bu intikal kıyamete kadar devam edecektir" diyenler. Sonradan gelişen ve teşkilâtlanan Batınîler bu ikinci görüşü benimsemişlerdir. Bu görüşü benimsiyen en tanınmış Batınîlerden biri Hasan Sabbah (Ölm. H. 518/M. 1124) tır.

Hasan Sabbah H. 471 de bir tacir kıyafetinde Horasan'dan Mısır'a giderek Fatımî halifelerinden al-Mustansır (Ölm. H. 487/M. 1094)'la görüştü ve Batınîliğe iyice bağlandı. Daha sonra memleketine dönerek bir teşkilât kurdu ve Alamut kalesini zaptetti (H. 483). Davasını yaymak için Abbasî halifeleri ve devlet büyükleri aleyhinde propagandaya başladı. Halka, bir imam-ı masuma bağlanma fikrini aşılamaya çalıştı. Böylece siyasî ve dinî birlik sağlama çabalarını ümit ediyordu.

Bütün Batınîler nasların zahirine kıymet vermezler ve onları saçma bir surette tevil etme yolunu tutarlardı. Bunlar haram şeyleri helâl sayarlar, sayısız günahlar işlerlerdi. Batınîlerin bazı kolları ana, kız kardeş ve kız evlâtla evlenmeyi caiz görürlerdi. Bunların görüşlerinde Sabîlîğin, Mecusîlîğin, Yeni Eflâtuncuların ve Pythagorasçıların tesiri vardı. Amaçları siyasî olduğundan İslâm dini'ni bertaraf etmek için her çareye baş vururlardı.

Batınîleri başarıya götüren amillerden birisi de davet sistemleridir. Cahil halkı kandırmak için teferrüs, te'nis, teşkik, ta'lik, rapt, tedlis, tesis, hal' ve insilâh gibi hilelere başvururlardı⁸. Biz burada Batınîliğin ve bu hilelerinin teferruatına incek değiliz. Ancak şu kadarını belirtelim ki batınî daîler bir kimseyi kandırmak istedikleri zaman ona hemen açılmazlardı. İlkin onun neye önem verdiğini ve inancını öğrenirler, ona kabiliyetine göre sorular tevcih ederlerdi. Daîlerin "çorak yere tohum ekmek" yani daveti kabule müsaid olmayanları dine çağırılmamak başlıca prensipleri idi. Çağırılı kabule kabiliyetli buldukları kimselerin başlangıçta fikirlerine uyar görünürler. Fakat neticede müsait buldukları kimseleri yavaş yavaş dinden çıkarmaya çalışırlar. Batınîler Abbasî halifelerinin ordularını yıllarca meşgul etmişlerdir. Bunların fitnelerine nihayet hicrî 654 yılında Hulâgu son vermiştir.

8 Bak. Gazzâlî, Fadaih al-Batınîye, s. 4-7, Leiden 1956; al-Bağdadî, al-Fark, s. 179-185; ad-Deylemî, Kavaid, s. 38-43; Seyyid Şerif, Kitab Şerh-i Mevakıf al-Adud, s. 627-628, Bulak 1266; al-Makrızî, al-Hitat, c. II, s. 226-233, Mısır 1326; Ahmed Ateş, Al-Batınîye, İ. Ansiklopedisi cüz: 15, 341-342, İst. 1943; Mehmet Şerefeddin, Batınîlik Tarihi, Darulfünun İlah. Fak. Mec. Sayı: 8, s. 19-21.